

Szkoły wiejskie, jako ośrodki rozwoju lokalnego - specjalizacja szkół

Wprowadzenie

Finanse gminy, skromne z natury, wykorzystywane są zbyt jednostronnie, bez dostatecznego zwracania uwagi na miejsca ich wycieków.¹ Wynika to po części z faktu, że w działaniach pro oszczędnościowych zbyt mała uwaga przywiązywana jest do szukania nowych twórczych sposobów wykorzystania posiadanych kapitałów, w tym także kapitału finansowego. Gmina działa według przyjętego schematu, którego zasadniczą cechą jest podział wydatków na poszczególne działy budżetu i przyzwyczajenie do tego, że jest ona organizacją wydającą pieniądze na to, co z reguły jest deficytowe, co generuje koszty. Przykładem może być użytkowanie środków przeznaczonych na oświatę. Polskie gminy przeznaczają na utrzymanie szkół około połowy swego budżetu. Nazywa się to wprawdzie inwestycją w oświatę, ale w przypadku szkoły podstawowej na wsi odległość pomiędzy poniesieniem nakładów a efektami, jest zbyt duża, by inwestycja ta przynosiła wymierne efekty. Na dodatek w przypadku większości gmin wiejskich sukcesy edukacyjne wiążą się z odchodzeniem najzdolniejszych do miast, przez co wieś traci nie tylko pieniądze, ale także ubywa jej kapitału ludzkiego i co się z tym wiąże również kapitału społecznego.

To, co się dzieje na polskiej wsi ma wiele wspólnego z tendencjami ogólnoswiatowymi, wśród których znamienne jest dążenie do powiększania szkół i do stopniowego odrywania ich od lokalnej społeczności. Występują też tendencje przeciwne, ich przejawem są działania nastawione na tworzenie ścisłych powiązań pomiędzy szkołą i społecznością lokalną, wynikają one z traktowania szkoły, jako bardzo ważnego czynnika rozwoju obszarów wiejskich. Przykłady takich działań znaleźć można w wielu krajach:

- W USA prowadzone są projekty: School-To-Work Opportunities (STWO),² Even Start, Total Village Project, Teacher-Parent Partnership for the Enhancement of School Success,³ ACCLAIM (Academy for Community College Leadership Advancement, Innovation and Modeling),⁴ (większość tych projektów dotyczy szkół na poziomie średnim i wyższym, zlokalizowanych na obszarach wiejskich).
- W austriackiej akcji odnowy wsi bardzo ważne jest włączanie dzieci i szkół wiejskich do tworzenia miejsc do zabaw⁵ oraz przekształcanie szkół wiejskich w ośrodki kształcące wszystkich mieszkańców wsi, w wiejskie uniwersytety.⁶
- W Norwegii uruchomiono program „Dynamic Local School”.
- W Szwecji i Danii obok uniwersytetów ludowych działają lub ośrodki dynamizujące rozwój lokalny.⁷
- W Polsce do tego nurtu zaliczyć można działania społeczności lokalnych na rzecz obrony szkół wiejskich, likwidowanych w ramach kolejnej reformy edukacji. Inicjatywy te podejmowane są w większości przypadków przez nauczycieli szkół przeznaczonych do likwidacji oraz społeczność wsi, w której te szkoły się znajdują. Gmina rzadko bywa w

¹ Por. Pretty J.: *O rozwoju gospodarki lokalnej*. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2000, s. 19.

² Por. Harmon H.: *Building School-to-Work Systems in Rural America*. “Clearinghouse on Rural Education and Small Schools.” April 1998, s.2., Halperin, S.: *School-to-work: A larger vision*.: “American Youth Policy Forum”, The Institute for Educational Leadership, Inc. Washington, DC 1994.

³ Por. Maynard S. Howley A.: *Parent and Community Involvement in Rural Schools* “Clearinghouse on Rural Education and Small Schools” June 1997, s. 1 – 2.

⁴ Por. Holub J. D.: *The Role of the Rural Community College in Rural Community Development*. “Document Reproduction Service” No. EDO-JC-96-02, 1996, s. 2.

⁵ Heissenberger J.: *Nischen & Plaetze zum Toben*. „Stadt & Land“, Sommer 2001, s.12 – 13.

⁶ Vrbicky D.: *Vollmondtreffen in Winkl*. „Stadt & Land“, Winter 2000, s.13.

⁷ Por. host.gan.no/nls/entreeng/ee28.html

takich sytuacjach partnerem, czy inicjatorem działań na rzecz przekształcenia szkoły w ośrodek rozwoju wsi. Przeważnie dzieje się odwrotnie, gmina, zmuszona odgórnymi przepisami, do zamknięcia szkoły broni się przed kolejnymi pomysłami jej zdesperowanych obrońców.⁸

Rozliczne inicjatywy nie zmieniają jednak ogólnego stanu rzeczy, o którym Rosa-María Torres pisze: „Ten fenomen widoczny jest w całym świecie stare i nowe struktury, mechanizmy i regulacje tworzone dla wzmocnienia społecznej partycypacji w edukacji napotykać mnóstwo problemów, kiedy mają być urzeczywistnione. Ich istotą są bariery formalne, przyzwyczajenie do biurokratycznych rytuałów, nieumiejętność zarządzania szkołą w nowych realiach i zamykanie się do obrazu szkoły, który nie pasuje już do dzisiejszych czasów oraz zwykłe braki finansowe (...) Wobec takich okoliczności potrzeba przemyślenia na nowo roli szkoły w środowisku i zwrócenia uwagi nie tylko na to, co lokalna społeczność może zrobić dla szkoły ale także na to, jak szkoła może przyczynić się do rozwoju swego otoczenia.”⁹

Próba odpowiedzi na to pytanie poświęcony jest niniejszy artykuł. Podstawą do jego napisania są badania przeprowadzone w gminie Malechowo, województwo zachodniopomorskie. Badania te prowadzone są od maja 1999 roku, w formie swoistego eksperymentu społecznego, przy użyciu partycypacyjnych metod badawczych.

Charakterystyka gminy Malechowo

Gmina Malechowo jest gminą wiejską, składa się ona z 22 sołectw, liczy 6475 mieszkańców, zajmuje powierzchnię 22663 ha, położona jest na północy Polski, niedaleko morza bałtyckiego, w powiecie Sławno, w województwie zachodniopomorskim. Jest to gmina obciążona przeszłością. Jej mieszkańcy osiedlili się na tym terenie po drugiej wojnie światowej. Do dzisiaj wielu z nich nie czuje się tutaj, jak u siebie. Społeczeństwo gminy jest słabo zintegrowane. Do 1990 roku 65% powierzchni ziemi uprawnej gminy należało do Państwowych Gospodarstw Rolnych. PGR dawały zatrudnienie prawie 40 % mieszkańców gminy. Upadek PGR skutkowało bezrobociem i problemami związanymi ze zjawiskiem „wyuczonej bezradności”. Do tych problemów doszły obecnie trudności wynikające ze słabnącej opłacalności rolnictwa.

Gmina Malechowo należy do trzech gmin województwa zachodniopomorskiego charakteryzujących się najniższymi dochodami budżetu na jednego mieszkańca. Stopa bezrobocia wynosi tu około 32%. Mieszkańcy gminy żyją głównie z pracy w dziewięciu przedsiębiorstwach przemysłowych zlokalizowanych na terenie gminy (m.in. produkcja laminatów, wytwarzanie kompozycji kwiatowych, przetwórstwo ryb, wytwarzanie konstrukcji z metali i betonu), które zatrudniają razem około 200 osób (na stałe i sezonowo) oraz z pracy w rolnictwie i leśnictwie, handlu i usługach. Spora część mieszkańców gminy dojeżdża do pracy w Sławnie, Koszalinie i Słupsku. Dodatkowym źródłem dochodów jest praca za granicą. Dla wielu mieszkańców gminy podstawę utrzymania dają zasiłki, renty i emerytury a także zbieranie jagód i grzybów. W chwili rozpoczynania prac nad strategią w gminie nie działała żadna organizacja pozarządowa, gmina nie miała też doświadczeń w realizacji projektów w ramach programów pomocowych. Na terenie gminy działają obecnie cztery szkoły podstawowe, gimnazjum i Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy.

Partycypacyjne metody badawcze

Badanie w działaniu (Action Research - AR) należy do rodziny metod badawczych, w których podejście praktyczne (akcja, działanie) jest równouprawnione z elementem

⁸ Interesy obrońców szkół i zwolenników przekształcania ich w ośrodki rozwoju wsi reprezentowane są przez Forum Inicjatyw Oświatowych i Centrum Inicjatyw Oświatowych, więcej na ten temat: www.fio.interklasa.pl

⁹ Torres R. M.: *Community participation in school or school participation in the community?* “Education News”, N° 16. New York: UNICEF, 1996, s. 2.

teoretycznym (badanie) a podejmowane problemy badawcze wynikają nie tylko z zainteresowań poznawczych badacza, ale także z konkretnych potrzeb badanej społeczności.¹⁰ Jego odmianą jest partycypacyjne (współuczestniczące) badanie w działaniu (Participatory Action Research – PAR), w którym zakłada się, że procesy badania i działania powinny być demokratyczne, równe, wyzwajające i aktywizujące.¹¹ PAR jest procesem cyklicznym, którego początek polega na stworzeniu podstaw do działania i badania. Na tym etapie ustalane są relacje pomiędzy uczestnikami PAR oraz negocjowane role i odpowiedzialności.

W PAR badacz przestaje być zewnętrznym obserwatorem i recenzentem zastanej rzeczywistości, jego rola zmienia się, powinien on także aktywnie uczestniczyć w procesie zmiany zainicjowanym przez badania, stać się facylitatorem ułatwiającym włączenie się przedstawicieli badanej społeczności w proces badań. Głównym zadaniem badacza, w tego rodzaju badaniach, nie jest raczej tworzenie raportu z badań, ale współuczestnictwo w procesie zmiany i znajdowanie klucza do tłumaczenia zachowań ludzkich wywołanych sytuacją badań.¹²

Modele badawcze w metodologii PAR zakładają zwykle od trzech do sześciu faz postępowania w ramach jednego cyklu. W miarę rozwoju akcji i badań kolejne cykle następują po sobie. W ramach jednego cyklu występują zwykle takie fazy, jak: planowanie, akcja, refleksja. Faza refleksji jest zakończeniem jednego cyklu i przejściem do następnego.¹³

Rola szkół w rozwoju gminy Malechowo

Badania dotyczące znaczenia szkół dla rozwoju gminy Malechowo są elementem szerszych badań nad procesem tworzenia i wdrażania strategii rozwoju tej gminy, które rozpoczęte zostały w październiku 1998 i są obecnie kontynuowane. Początek tych badań wiąże się z negocjacjami i wstępnymi ustaleniami dotyczącymi opracowania strategii rozwoju gminy Malechowo. Podczas tych negocjacji ustalono, że praca nad strategią powinna być procesem demokratycznym partycypacyjnym, przebiegającym przy dużym udziale reprezentantów społeczności gminy Malechowo. Przedstawiciele gminy zastrzegli też wyraźnie, że nie chcą strategii „na półkę” tzn. opracowania o małej przydatności praktycznej. Ze względu na to, że użyteczność dokumentu strategii ma ścisły związek z uczestnictwem osób odpowiedzialnych za jej wdrażanie w procesie tworzenia strategii, wymóg ten sprzyjał wyborowi PAR, jako metody, w której współuczestnictwo spleta się z działaniem i badaniem. Warunkiem powodzenia strategii jest aprobatą dla zmian, które są w niej założone. Łatwiej aprobować takie zmiany, przy których planowaniu się uczestniczyło i które dzięki uczestnictwu w procesie badania można kontrolować, monitorować.

Już na wstępie do prac nad strategią, podczas badania czynników rozwojowych (analiza SWOT), zauważono, że wobec wyzwań cywilizacyjnych, które charakteryzują się słabnięciem pozycji rolnictwa i przemysłu na rzecz informacji i usług, szkoły razem z ich potencjałem stanowią ważny zasób rozwojowy gminy. Wyniki analizy SWOT i konsultacji dotyczących możliwości szkół stały się podstawą do sformułowania jednego z pięciu głównych celów strategii w następującym brzmieniu **„Szkoly gminy Malechowo działają, jako ośrodki rozwoju gminy”**. Założono, że aby zrealizować ten cel, należy:

- Opracować i wdrożyć specjalizację dla każdej ze szkół gminy. Ta specjalizacja dotyczyć ma zarówno programu nauczania i wychowania, jak i oferty szkoły skierowanej do szkół z dużych miast.

¹⁰ Por. Kwiecińska – Zdrenka M.: *Badacz w działaniu – opisywać czy zrozumieć, czy też zmieniać zastaną rzeczywistość?* „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia wychowania XIV – Nauki humanistyczno-społeczne” Zeszyt 339/2000, s. 64 – 65.

¹¹ Por. Stringer E.: *Action Research: A handbook for Practitioners*. Thousand Oaks: Sage, 1996, s. 10.

¹² Por. Dick B.: *A beginners Guide to Action Research*. “Action Research Papers” (Online): <http://www.scu.edu.au/schools/sawd/arr/guide.html>

¹³ Por. Kwiecińska – Zdrenka M.: *Badacz w działaniu ... op. cit.*, s. 65 – 66.

- Przygotować zaplecze noclegowo – gastronomiczne w szkołach i przyszykować je do pełnienia roli ośrodków szkoleniowo – wypoczynkowo – turystycznych.
- Prowadzić w szkołach gminy Malechowo zajęcia z „Wychowania regionalnego” i to na takim poziomie, aby można było, na podstawie tych zajęć, stworzyć ofertę dla innych szkół z regionu i Polski.
- Przygotować szkoły gminy Malechowo do pełnienia roli wiejskich centrów informacji.

Cel strategii dotyczącej szkół stał się, po jego przyjęciu, wyzwaniem ale jednocześnie w myśl metodologii PAR, podstawą do wstępnego sformułowania problematyki badawczej i wstępnej hipotezy. Pytanie wstępne towarzyszące badaniom brzmiało: jak w obecnej sytuacji szkół i przy środkach, jakimi dysponuje gmina Malechowo na ich utrzymanie, z kadrami jakimi posiadają, zwiększyć ich rolę w środowisku? Z pytania tego wynikała wstępna hipoteza badawcza: szkoły mogą być ośrodkami rozwoju gminy. Testowaniu tej hipotezy poświęcony jest proces PAR, który do chwili obecnej realizowany był w trzech połączonych ze sobą cyklach (dwa pierwsze cykle są ukończone, trzeci znajduje się w fazie wstępnej – planowanie):

1. Adaptacja szkół do nowej roli.
2. Przygotowanie i realizacja projektów w ramach specjalizacji szkół i wsi.
3. Wzmacnianie roli szkół w środowisku.

Cykl 1. Adaptacja szkół do nowej roli

Realizacja celu strategii dotyczącego szkół wymagała zastosowania bodźców, dzięki którym osoby związane bezpośrednio i pośrednio ze szkołami mogłyby się przekonać o swoich możliwościach. W tym celu przygotowany został projekt pn. „Malechowo w Europie” oraz przygotowano wstępne założenia specjalizacji szkół. W projekcie zaplanowano, między innymi, organizację festynów poświęconych integracji europejskiej przez każdą ze szkół gminy (zasadą było organizowanie ich przy współpracy z mieszkańcami wsi i zarobienie na tym) oraz wycieczkę do Dolnej Austrii w celu przyjrzenia się przykładom wdrażania akcji odnowy wsi. Wybór tematyki integracyjnej wynikał z tego, że niektóre ze szkół gminy miały w tych sprawach pewne doświadczenie, prowadziły zajęcia o tej tematyce i przygotowały „dni europejskie”. Imprezy te ograniczały się jednak do terenu szkoły i nie angażowały mieszkańców wsi. Równoległe do przygotowywania i realizacji projektu „Malechowo w Europie” prowadzona była praca nad wyborem specjalizacji poszczególnych szkół.

Faza planowania

Faza ta trwała od lipca 1999 do grudnia 1999 i dotyczyła w szczególności takich zagadnień, jak:

- Przygotowanie szczegółowych założeń projektu „Malechowo w Europie”.
 - Określenie specjalizacji poszczególnych szkół w powiązaniu ze specjalizacjami wiosek.
- Planowanie prowadzone było w formie warsztatowej, przy udziale przedstawicieli szkół, sołectw oraz Zarządu i Rady Gminy Malechowo. Brało w nim udział około 40 osób. Podstawową trudnością tego etapu PAR była konieczność powoływania się na przykłady podobnych przedsięwzięć realizowanych w innych regionach i krajach, przy braku wyrazistych wzorów w najbliższej okolicy. Pytano, „Dlaczego my to mamy robić skoro w innych szkołach nauczyciele nie mają takich dodatkowych obowiązków a jak mają to im za to płać?”. Jednym z argumentów w tej dyskusji było to, że poprzez przystąpienie do realizacji projektów można będzie uzyskać dodatkowe pieniądze z zewnątrz. Przekonywało też to, że wobec zmniejszania się ilości etatów w szkolnictwie warto, już teraz, szukać dodatkowych zajęć i źródeł dochodu. Zgodzono się z tym, że specjalizacja szkoły przyczyni się do zwiększenia jej wyróżnialności, co może wspomóc proces dydaktyczno – wychowawczy i polepszyć współpracę szkoły z jej otoczeniem. W uzupełnieniu procesu planowania

specjalizacji szkół i wiosek przygotowano, stosując metodologię PAR, „Kwestionariusz do badań sytuacji społeczno – gospodarczej w gminie Malechowo” oraz przygotowano grupy, których zadaniem było przeprowadzanie wywiadów.

W ramach projektu „Malechowo w Europie” przygotowano, między innymi, plan imprez (festynów) przewidzianych do realizacji przez szkoły. Przy współpracy z mieszkańcami wsi z ich obwodów, każda ze szkół wybrała sobie, uwzględniając przy tym własne możliwości i kontakty, jeden z krajów UE poświęcając mu festyn:

- Malechowo (Szkoła podstawowa i gimnazjum) „Dzień grecki i austriacki” - 20 maja 2000.
- Lejkowo „Dzień hiszpański” - 27 maja 2000.
- Ostrowiec „Dzień francuski” - 3 czerwca 2000.
- Podgórkki (Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy) „Dzień holenderski” - 11 czerwca 2000.
- Niemica „Przystanek słoneczna Italia” – 11 czerwca 2000.
- Karwice „Dzień duński” - 17 czerwca 2000.

Na warsztatach w Szkole Podstawowej w Niemicy - 13 listopada 1999, przygotowano wstępne propozycje specjalizacji szkół w powiązaniu ze specjalizacjami wsi. Propozycje te przedstawiały się następująco:

- Szkoła Podstawowa i Gimnazjum w Malechowie: baza dla kolonii, obozów i zawodów sportowych (specjalizacja w warcabach stupolowych) a także miejsce organizacji konferencji.
- Szkoła Podstawowa w Ostrowcu: edukacja regionalna, historia wsi.
- Szkoła Podstawowa w Lejkowie: edukacja regionalna, prehistoria (wykorzystanie sąsiedztwa megalitów¹⁴).
- Szkoła Podstawowa w Niemicy: edukacja ekologiczna.
- Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy (SOSW) w Podgórkach: „Kraina Hobbitów” - edukacja przez baśń.

Szkoła Podstawowa w Karwicach nie przygotowała założeń do specjalizacji, ponieważ gmina została zmuszona do jej likwidacji. Proces ten przewidziano na rok 2001.

Faza realizacji

Realizacja pierwszego cyklu trwała od grudnia 1999 do czerwca 2000. W grudniu 2000 i styczniu 2001 przeprowadzone zostały badania kwestionariuszowe dotyczące sytuacji społeczno – gospodarczej gminy. Badania wykonane zostały przez sześć trzyosobowych zespołów, w których obok nauczycieli byli także radni i przedstawiciele rad sołeckich.

Początek przygotowań do organizacji „Dni europejskich” w gminie Malechowo wiązał się z przygotowaniem zasobów informacji i materiałów promocyjnych na temat wybranych krajów UE. Zadaniem szkół było szukanie kontaktów z różnymi przedstawicielstwami tych państw a także z przedstawicielami firm z tych państw działających w regionie. W kwietniu odbyły się 01 w Szkole Podstawowej w Malechowie warsztaty poświęcone przeglądowi zebranych informacji i stanu przygotowań do organizacji „Dni europejskich”. Okazało się, że szkoły są słabo przygotowane do realizacji festynów i chcą się z nich wycofać, bojąc się kompromitacji. Dała się też zauważyć niechęć do współpracy pomiędzy szkołami i dążenie do skrywania pomysłów na festyny. W efekcie spotkania postanowiono jednak, że festyny odbędą się.

W dniach od 2 do 4 maja 2000 odbył się wyjazd studyjny do Dolnej Austrii. W wyjeździe wzięło udział 45 osób z gminy Malechowo, w tym dwanaścioro nauczycieli.

¹⁴ Na terenie gminy Malechowo znajduje się grobowiec megalityczny z epoki neolitu, który wykorzystywany jest jako jej czynnik rozwojowy.

Jednym z celów wyjazdu była integracja liderów gminy Malechowo przed wielkim zadaniem, jakim było przeprowadzenie festynów.

Festyny w ramach „Dni europejskich” odbyły się zgodnie z planem, mimo przeszkód ze strony aury, wzięło w nich łączny udział około 6000 osób.

Tworzenie specjalizacji wsi było w dużym stopniu uzależnione od aktywizacji społeczności lokalnych poprzez udział w przedsięwzięciach przygotowanych przez szkoły. W dwóch wsiach proces ten przyniósł wymierne rezultaty. Przy szkole w Ostrowcu otwarte zostało muzeum historii wsi, zaczątek specjalizacji w regionalizmie i historii wsi, a szkoła z Lejkowa wspierała realizację imprezy pn. „Spotkania z prehistorią”. Odbyła się ona 23 lipca 2000 roku, wzięło w niej udział około 4000 osób.

Faza refleksji

Faza ta przepleciona była z fazą realizacji, towarzyszyła ona każdemu z działań. To, co było robione, było też komentowane. Po każdym z warsztatów i po każdym festynie odbywały się krótkie podsumowania: mówiono o tym, co się udało i co nie wyszło, wymieniano uwagi, przytaczano zasłyszane komentarze. W refleksjach dominował ton zadowolenia z podjętych działań, podkreślano to, że gminie Malechowo, pomimo trudności, udało się zaistnieć, że o gminie zaczęto mówić, że jest prezentowana w mediach. Wiele spostrzeżeń wiązało się także z odbiorem projektów szkolnych przez nauczycieli, uczniów i pozostałych mieszkańców wsi. Przeważała opinia, że festyny były potrzebne, by się zintegrować, by uwierzyć w swoje siły, by zaistnieć inaczej. Uwagi krytyczne dotyczyły tego, że zorganizowano zbyt dużo imprez w tak krótkim czasie, że gmina i szkoły organizują zabawy a tu ludziom brakuje na chleb. Krytykowano też sprzedaż piwa przy okazji imprez organizowanych przez szkoły.

Podczas dyskusji na temat tego, w jaki sposób organizacja festynów przyczyniła się do aktywizacji mieszkańców wsi zauważano różnice pomiędzy wsiami. Największy udział społeczności wsi w organizacji imprez dało się zauważyć w Niemicy, najmniejszy w Ostrowcu.

Specjalizacja wsi ciągle pozostała jednak postulatem. Pomimo namów, mieszkańcy wsi bali się ryzyka przygotowania produktów i usług dla gości festynów.

Ośrodek w Podgórkach nie podjął się realizacji projektu „Kraina Hobbitów”. Argumentem było to, że proza J. R. R. Tolkiena jest zbyt trudna dla wychowanków ośrodka. Zdecydowano, że ośrodek wybierze specjalizację związaną z baśniami.

Okazjami do publicznego podsumowania tej fazy realizacji celów strategii rozwoju gminy Malechowo było seminarium Komisji Kształtowania Przestrzeni Polski Północnej PAN oddział w Gdańsku, zorganizowane 9 czerwca 2000 w Malechowie, wzięło w nim udział 40 osób oraz ogólnopolska konferencja pn. „Dziedzictwo kulturowe i ład przestrzenny w rozwoju obszarów wiejskich”, Malechowo, 12 – 14 października 2000. W konferencji wzięło udział około 100 osób, w tym 40 z poza terenu gminy.

Dzięki projektowi „Malechowo w Europie” udało się doprowadzić do tego, że szkoły gminy zaczęły coraz czynniej uczestniczyć w życiu wsi i stawać się ośrodkami ich rozwoju. Trzeba przy tym zaznaczyć, że udział szkół w projekcie nie wynikał z tego, że otrzymały one z projektu dodatkowe pieniądze. Bardziej istotnym czynnikiem była tu ambicja, chęć udowodnienia sobie i innym, że także w szkole wiejskiej można robić wspaniałe rzeczy. Przy festynach realizowanych przez szkoły było ważne to, że uczestniczyła w nich społeczność wsi a także sympatycy szkół z zewnątrz gminy. Projekt był również okazją do otwarcia się gminy i jej organizacji na zewnątrz. Nawiązano wiele nowych kontaktów z uczelniami, firmami a nawet z ambasadami państw prezentowanych podczas festynów.

Cykl 2. Przygotowanie i realizacja projektów w ramach specjalizacji szkół i wsi.

Cykl ten zdominowany był przez pracę nad projektami, które każda ze szkół przygotowała na konkursy ogłoszone przez Fundację Wspomagania Wsi i Bank Inicjatyw Społeczno Ekonomicznych (program „Sposób na biedę na wsi”) oraz Polsko – Amerykańską Fundację Wolności” (program „Działaj lokalnie”).

Planowanie

Projekty powstawały w trakcie kilku spotkań warsztatowych i osobnych konsultacji w każdej ze szkół od września do listopada 2000. W warsztatach i konsultacjach obok nauczycieli uczestniczyli także przedstawiciele gminy, Rady Rodziców i mieszkańców wsi. Zaplanowano realizację następujących projektów (obok podano ich główne cele):

- SP i Gimnazjum Malechowo „Razem nam dobrze” - zajęcia integracyjne dla dzieci z obwodu szkoły w Malechowie, przygotowywanie uczniów i ich rodzin do korzystania z alternatywnych form doskonalenia umiejętności i spędzania wolnego czasu; „Telechata Malechowo” – przygotowanie miejsca do szkoleń komputerowych i pracy z informacją.
- SP Lejkowo „Z PGR-u w świat” - przygotowanie miejsca do prowadzenia zajęć związanych z prehistorią i ich promocja w ramach edukacji regionalnej; „Wakacje z neolitem” – przygotowanie schroniska szkolnego i prowadzenie zajęć poświęconych prehistorii w ramach edukacji regionalnej.
- SP Niemica „Papier działamy praktycznie i ekologicznie” – zbiórka makulatury i przetwarzanie jej na papier czerpany; „Wierzba żywicielka” – założenie plantacji wierzby w formie labiryntu i wykorzystywanie jej, jako źródła opału do ogrzewania szkoły oraz atrakcji turystycznej.
- SP Ostrowiec „Serce wsi” rozbudowa muzeum historii wsi oraz przekształcenie placu naprzeciwko szkoły w miejsce spotkań upamiętniające przeszłość Ostrowca oraz sezonowy punkt informacji turystycznej i sprzedaży bezpośredniej.
- Karwice – przygotowanie założeń działalności świetlicy środowiskowej w miejsce zlikwidowanej szkoły.
- SOSW Podgórci „Bajkoludy w bajkoświecie” – przygotowanie podstaw do „baśniowej” specjalizacji Podgórek.

Z wyjątkiem projektów „Razem nam dobrze” i „Bajkoludy w bajkoświecie”, wszystkie pozostałe zostały zakwalifikowane do realizacji i uzyskały dotacje. Mimo braku zewnętrznego dofinansowania projekty te, jednak już w okrojonej formie, były wdrażane.

Realizacja

Większość prac przy projektach prowadzonych przez szkoły zrealizowana została wiosną i latem 2001. W porównaniu do poprzedniego cyklu, ten wymagał znacznie więcej starań ze strony poszczególnych szkół i społeczności wsi. Tym razem realizowano różne projekty, nie można się było wzorować na pracy innych szkół, mimo to wspólne były doświadczenia związane z zarządzaniem projektami, szczególnie w zakresie ich obsługi finansowej i monitoringu. W tych projektach korzystano także w dużym stopniu z pomocy specjalistów z zewnątrz, którzy pomagali szkołom gminy w ramach wolontariatu. Szkoły wspierały się przy realizacji projektów, szczególnie widoczne to było przy projekcie „Wierzba żywicielka”. Bardzo trudny w realizacji był projekt „Serce wsi”, założono w nim ustawienie kręgu kamiennego upamiętniającego historię Ostrowca i okolicy. W tym celu przetransportowano z okolicznych pól 14 głazów o średniej wadze około 5 ton.

Każdy z projektów realizowany był przy wsparciu mieszkańców wsi, było to szczególnie widoczne w Ostrowcu. Jednym z efektów projektów szkolnych było przygotowanie szkół w Malechowie, Lejkowie i Ostrowcu do pełnienia roli schronisk młodzieżowych.

Refleksja

Tak jak w poprzednim etapie refleksja towarzyszyła bieżącej realizacji projektów, jednak specjalną okazją do wspólnego namysłu nad dokonaniem szkół i wsi były dwa wydarzenia:

- Udział przedstawicieli gminy Malechowo w konferencji pn. „Uczenie się przez poznawanie się”, która odbyła się od 6 do 8 listopada 2001 w Rosslau, Niemcy.
- Wręczenie nagród za najlepszą realizację projektów w ramach programu „Działaj lokalnie”. Wśród 12 nagrodzonych projektów znalazły się trzy projekty z gminy Malechowo.

Wydarzenia te pozwoliły liderom z gminy Malechowo zobaczyć swoje osiągnięcia na tle innych, zarówno w skali ogólnopolskiej, jak i międzynarodowej. Porównanie się z innymi było okazją do konstatacji, że droga, na którą weszły szkoły gminy Malechowo prowadzi do poprawy pozycji konkurencyjnej poszczególnych wsi i całej gminy.

Coraz więcej osób włącza się do realizacji projektów, ci, którzy są najbardziej aktywni, mówią o sobie „czujemy, że się otworzyliśmy, widzimy zmianę”.

Cykl 3. Wzmacnianie roli szkół w środowisku.

Cykl ten dopiero się rozpoczyna. Wyznaczają go takie wydarzenia jak:

- Przygotowanie pięciu projektów na konkurs Fundacji Wspomagania Wsi pn. „Kultura bliska”. Nagrodę w konkursie otrzymał projekt sołectwa Niemica pn. „Nemitz – Niemica: odtwarzanie przeszłości”. Projekt przewidziany jest do realizacji w pierwszej połowie 2002 roku.
- Przygotowanie czterech projektów do Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich. Do realizacji został zakwalifikowany projekt Gimnazjum w Malechowie pn. „Telechata Malechowo”. Realizacja projektu ma się rozpocząć w lutym 2002.
- Warsztaty planowania projektów. Odbyły się one w styczniu 2002. Przygotowano na nich wstępne propozycje pięciu projektów nastawionych na dalsze wzmacnianie specjalizacji szkół i wsi.

Podsumowanie

Tworzenie i wdrażanie projektów szkół odbywało się w kontekście bieżącej polityki i zmian w życiu gospodarczo społecznym. Początek tego procesu przypadł na czas względnej koniunktury i oczekiwań związanych z pozytywnymi skutkami czterech reform. W 1999 roku pojawiła się nadzieja na szybką realizację programu SAPARD, przygotowywano i publikowano kolejne programy poprawy sytuacji na obszarach wiejskich, gmina Malechowo, chociaż biedna, bilansowała swój budżet. Taki stan rzeczy zachęcał do myślenia o przyszłości, motywował do tworzenia projektów. W trakcie pracy nad nimi sytuacja stopniowo się pogarszała, gminie przybywało zadań a ubywało środków. Wpływało to również na powstawanie konfliktów, na tle płacowym, pomiędzy zarządem gminy i środowiskiem nauczycieli. Na szczęście nie wpłynęły one na odejście szkół od realizacji projektów

Dotychczasowa realizacja eksperymentu, w formie badań współuczestniczących, prowadzonego w gminie Malechowo potwierdza przyjętą wcześniej hipotezę, że szkoły mogą być ośrodkami rozwoju wsi, dzięki czemu środki finansowe przeznaczone na ich funkcjonowanie wykorzystywane są efektywniej. Realizacja tego zadania nie jest jednak łatwa i wymaga czasu. Do projektów realizowanych przez szkoły włączają się wprawdzie mieszkańcy wsi, ale większość z nich nie widzi jeszcze w działaniach związanych z projektami szansy na tworzenie dodatkowych źródeł dochodów. Kiedy szkoły rozpoczynały pracę nad projektami działało się to głównie za sprawą ich dyrektorów, przy zauważalnym oporze części nauczycieli. Wraz z pierwszymi sukcesami do pracy przy projektach zaczynało się angażować coraz więcej nauczycieli, niektórzy z nich w obawie o utrzymanie swego stanowiska pracy w obliczu możliwej redukcji etatów.

Szkoły nie są jeszcze przygotowane do tego, by łączyć założoną specjalizację z procesem dydaktyczno – wychowawczym i dzięki temu przechodzić do modelu szkoły stawiającej na pierwszym miejscu wiedzę proceduralną, związaną z czynnościami. Możliwości takie stwarza większe niż do tej pory łączenie teorii z praktyką i, poprzez współtworzenie produktu kompleksowego wsi, pokazywanie w trakcie nauki szkolnej, jak wiedza może przydać się do znajdowania sposobu na życie i dodatkowych źródeł dochodu.

Projekty szkolne i ich efekty (dotychczasowa realizacja projektów przyniosła gminie około 270 000 złotych i spowodowała aktywizację ponad 250 osób) przekonały władze gminy, że obrano dobry kierunek zakładając w strategii, iż szkoły powinny być ośrodkami rozwoju wsi. Jednak w odczuciu przedstawicieli gminy są to ciągle „miękkie pieniądze” w odróżnieniu od „twardych” przeznaczonych na inwestycje.

W Malechowie nastąpiło przejście od działań jednorazowych do działań cyklicznych oraz działań o stałym charakterze a także do stworzenia struktur i instytucji. Konkurencja pomiędzy szkołami i wsiami ustąpiła miejsca współpracy. Dzięki tym zmianom proces aktywizacji nabrał trwalszych cech i w mniejszym stopniu narażony jest na zahamowanie.

Literatura

1. Dick B.: *A beginners Guide to Action Research*. “Action Research Papers” (Online): <http://www.scu.edu.au/schools/sawd/arr/guide.html>
2. Halperin, S.: *School-to-work: A larger vision*.: “American Youth Policy Forum”, The Institute for Educational Leadership, Inc. Washington, DC 1994.
3. Harmon H.: *Building School-to-Work Systems in Rural America*. “Clearinghouse on Rural Education and Small Schools.” April 1998.
4. Heissenberger J.: *Nischen & Plaetze zum Toben*. „Stadt & Land“, Sommer 2001.
5. Holub J. D.: *The Role of the Rural Community College in Rural Community Development*. “Document Reproduction Service” No. EDO-JC-96-02, 1996.
6. Kwiecińska – Zdrenka M.: *Badacz w działaniu – opisywać czy zrozumieć, czy też zmieniać zastaną rzeczywistość?* „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia wychowania XIV – Nauki humanistyczno -społeczne” Zeszyt 339/2000.
7. Maynard S. Howley A.: *Parent and Community Involvement in Rural Schools* “Clearinghouse on Rural Education and Small Schools” June 1997.
8. Pretty J.: *O rozwoju gospodarki lokalnej*. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2000.
9. Stringer E.: *Action Research: A handbook for Practitioners*. Thousand Oaks: Sage, 1996.
10. Torres R. M.: *Community participation in school or school participation in the community?* “Education News”, N° 16. New York: UNICEF, 1996.
11. Vrbicky D.: *Vollmondtreffen in Winkl*. „Stadt & Land“, Winter 2000.
12. www.fio.interklasa.pl
13. www.gan.no/nls/entreeng/ee28.html

Streszczenie

Gminy, przy skromnych środkach finansowych jakie mają do dyspozycji, nie w pełni wykorzystują możliwości twórczego podchodzenia do swoich kapitałów, w tym do kapitału finansowego. W artykule, na przykładzie finansowania oświaty, pokazano, że duża część środków, którymi dysponuje gmina może być użyta efektywniej niż dotychczas. Postawiono hipotezę, że szkoły wiejskie mogą znacznie poszerzyć zakres swoich zadań, stając się ośrodkami rozwoju wsi. Hipoteza ta została dowiedziona na podstawie badań przeprowadzonych w gminie Malechowo w województwie zachodniopomorskim.